

HVORFOR GUD IKKE KUNNE SKAPE VERDEN ET ÅR I FORVEIEN

OVERSETTELSE AV LEIBNIZ' TREDJE BREV TIL CLARKE

Av Eirik Ørevik Aadland

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), ultrasjonalist kjent for sin monadiske, barokke metafysikk og sin nomadiske tilværelse, hadde for mange jern i ilden til å få tid til å skrive sitt hovedverk. Han var opptatt av metafysikk, matematikk, politikk, etikk, logikk, teologi, jus, sinologi og byplanlegging, for å nevne noe, og blant de fremste på sin tid innenfor flere av disse feltene. I tillegg utviklet han en drøss med oppfinnelser, og blant oppdagelsene som tilskrives ham er det binære tallsystemet, som er utgangspunkt for (nesten) all moderne datateknologi. Han var en ivrig forkjemper for gjenforening av den katolske og den protestantiske kirken, og han hadde hele sitt liv en politisk visjon om et fredelig Europa (resten av verden var det visst ikke like farlig med – for eksempel anbefalte han på et tidspunkt Frankrike å invadere Egypt, for at Tyskland og Nederland skulle få være i fred). Hvis han ikke hadde gått bort så altfor tidlig, hadde han sannsynligvis funnet opp både datamaskiner og internett, og ved hjelp av disse skapt evig fred – i Europa.

Skjønt han behøvde knapt noen PowerBook: I løpet av all den tiden han ikke fant til å skrive noen omfattende og helhetlig framstilling av sitt system, rakk han å skrive omtrent 40.000 sider manuskript og 16.000 brev – ! Hvis Wagner er en telefon til det hinsidige, som Nietzsche skriver, må vel Leibniz være en skrivemaskin til det spekulative? Men enten man kaller ham maskin eller profet: Han brevvekslet med alt som kunne krype og gå av intellektuelle kapasiteter i Vest-Europa, og møtte mange av dem. Disse brevene bidrar til forståelsen av Leibniz' posisjoner og utvikling – og tenkning i det hele tatt – samtidig som de gir et svært spennende innblikk i hva som ble diskutert av en del av tidens lyseste

hoder, utover deres publiserte verk.

Leibniz har altså ikke et komplett utbygd system; sentralt for filosofien hans står å hevde noen få fundamentale prinsipper, for så å forfølge disse til sine logiske ytterpunkter, slik at han bygger ut systemet i rykk og napp i forskjellige medier, heller enn i én totaliserende oppsamling. Det leibnitianske «systemet» er dermed utarbeidet i mange retninger, med divergerende fokus og til dels motstridende resultater.

Dette er også rammeverket for hans brev til teologen, filosofen og vitenskapsmannen Samuel Clarke, en venn og beundrer av Isaac Newton. Et utdrag fra deres korrespondanse er gjengitt og oversatt nedenfor, og i dette ser vi hvordan utgangspunktet i få, men (angivelig) faste prinsipper tillater Leibniz å snakke om rom, tid, Gud og hva som egentlig er nødvendig i samme hånd vending.

Hr. Leibniz' tredje brev¹

Et svar til dr. Clarkes andre respons

1. Ifølge de vanlige talemåter omhandler matematiske prinsipper kun ren matematikk, det vil si tall, figurer, aritmetikk, geometri. Men metafysiske prinsipper omhandler mer generelle begreper, slike som årsak og virkning.

2. Forfatteren² tillater meg å hevde dette viktige prinsippet: at ingenting skjer uten en tilstrekkelig grunn til at det skulle være slik, heller enn annerledes. Men han tillater dette kun i ord, og benekter det i virkeligheten. Hvilket viser at han ikke fullt ut erkjenner dets styrke. Og derfor gjør han bruk av et tilfelle som stemmer nøyaktig overens med ett av mine bevis mot virkelig, absolutt rom, som er et idol for noen moderne engelskmenn. Jeg kaller det et idol, ikke i en teologisk betydning, men i en filosofisk; slik kansler Bacon

sier at det finnes *idola tribus, idola specus*.³

3. Disse herrene hevder derfor at rommet er noe virkelig, absolutt værende. Men dette bringer dem ut i store vanskeligheter, for et slikt værende er nødsaget til å være evig og uendelig. Dermed har noen trodd at dette skulle være Gud selv, eller et av hans attributter, hans velde. Men siden rommet består av deler, er det ikke en ting som kan tilhøre Gud.

4. Hva angår min egen oppfatning, har jeg sagt mer enn én gang at jeg mener at rommet er noe rent relativt, slik tid er det – at jeg mener at det er det sameksisterendes orden, slik tid er det etterfølgendes orden. For *rom* betegner, når det gjelder mulighet, en orden av ting som eksisterer til samme tid, som blir betraktet som om de eksisterer sammen – uten å undersøke måten de eksisterer på nærmere. Og når mange ting blir sett sammen, oppfatter man denne tingenes orden blant selve tingene.

5. Jeg har mange bevis som kan gjendrive påfunnene til dem som tar rommet for å være en substans, eller i det minste et absolutt værende. Men jeg skal nå kun benytte meg av ett bevis, som forfatteren her gir meg anledning til å insistere på. Jeg sier altså at hvis rommet hadde vært et absolutt værende, ville det medføre at noe skjedde, som det ville umulig kunne finnes noen tilstrekkelig grunn for. Hvilket er i strid med mitt aksiom. Og jeg beviser det slik: Rommet er noe absolutt *uniformt*, og foruten tingene som er plassert i det, adskiller ett punkt i rommet seg absolutt ikke i noe som helst hensende fra et annet punkt i rommet. Det følger nemlig (hvis man antar at rommet er noe i seg selv, i tillegg til legemenes orden seg imellom) at det umulig kunne være noen grunn til at Gud, mens han opprettholdt det samme innbyrdes plasseringsforholdet mellom legemer, skulle ha plassert dem i rommet på en viss bestemt måte, og ikke annerledes – en grunn til at ikke alt ble plassert på helt motsatt måte, for eksempel, ved å gjøre om øst til vest. Men hvis rommet ikke er noe annet enn denne ordenen eller relasjonen, og foruten legemer ikke er noen ting annet enn muligheten til å plassere dem, da ville disse to tilstandene – den ene slik det er nå; den andre antatt å være på helt motsatt vis – ikke adskille seg fra hverandre overhodet. Forskjellen mellom dem er derfor kun å finne i vår fantasifostrede⁴ antagelse om rommets virkelighet i seg selv. Men sannheten er at den ene ville være nøyaktig den samme som den andre, og disse to fullstendig uskjelnelige fra hverandre. Følgelig er det ikke rom for å etterspørre en grunn til å foretrekke den ene fremfor den andre.

6. Det samme er tilfellet med hensyn til tid. Anta at noen spør hvorfor Gud ikke skapte alt et år tidligere, og at den samme personen slutter fra dette at Gud har gjort noe som

det ikke er mulig at det skulle være noen grunn til at han gjorde slik og ikke annerledes: Svaret er at slutningen hans ville være riktig, hvis tid var noe distinkt fra ting som eksisterer i tid. For det er umulig at det skulle være noen grunn til at ting skulle bli påført noen bestemte tidspunkter heller enn andre, hvis rekkefølgen fortsatte å være den samme. Men da beviser det samme argumentet at tidspunkter, betraktet uten tingene, ikke er noe i det hele tatt, og at de kun består i den ordnede rekkefølgen av ting. Og hvis denne ordenen forble den samme, ville ikke én av de to tilstandene – nemlig den som er en antatt forventning – adskille seg fra, eller kunne skjernes fra, den andre, som er nå.

7. Det fremgår av det jeg har sagt, at aksiomet mitt ikke har blitt godt forstått, og at forfatteren benekter det, selv om han synes å gå med på det. Det er sant, sier han, at det ikke finnes noen ting uten en tilstrekkelig grunn for at det er til, og for at det er slik, heller enn annerledes. Men, legger han til, denne tilstrekkelige grunnen er ofte Guds enkle eller skjære vilje, som når det blir spurt hvorfor materien ikke ble plassert et annet sted i rommet, mens det innbyrdes plasseringsforholdet mellom legemene ble opprettholdt. Men dette er simpelthen å hevde at Gud vil noen ting, uten tilstrekkelig grunn for sin vilje – motsatt aksiomet, eller den generelle regelen om hva som enn skjer. Dette er et tilbakefall til den løsslupne likegyldigheten som jeg til de grader har gjendrevet, og fremvist som absolutt fantasifostret selv i skapninger, og stikk i strid med Guds visdom, som om han kunne gjøre noen gjerning uten å handle ved fornuften.

8. Forfatteren innvender mot meg at hvis vi ikke innrømmer denne enkle og skjære viljen, fratar vi Gud makten til å velge, og bringer dermed inn en skjebnebestemthet. Men det ganske motsatte er sant. Jeg hevder at Gud har makt til å velge, siden jeg grunner den makten på grunnen til et valg som stemmer overens med hans visdom. Og det er ikke denne skjebnebestemtheten (som bare er forsynets klokeste orden), men en blind skjebnebestemthet eller nødvendighet, blottet for visdom og valg, som vi burde unngå.

9. Jeg hadde registrert at ved å minske mengden materie, vil mengden av gjenstander som Gud kan utføre sin godhet på minke. Forfatteren svarer at i stedet for materie, er det andre ting i det tomme rommet som Gud kan utøve sin godhet på. La det være slik – selv om jeg ikke går med på det, for jeg mener at hver skapte substans er ledsaget av materie. La det uansett være slik. Jeg svarer at *mer* materie var konsistent med de samme tingene, og følgelig vil de nevnte gjenstandene likevel bli færre. Et tilfelle av et høyere antall mennesker, eller dyr, tjener ikke saken, for de ville ta opp plass, til andre tings utelukkelse.

NOTER

¹ Sendt 25. februar 1716.

² Dette henviser til Clarke.

³ «stammens idoler, hulens idoler», *Novum Organum* I, aforisme 38.

⁴ Dette er min oversettelse av *chimerical* («som har med fabelvesenet 'kimære' å gjøre»), som man selvfølgelig kunne gjengi med «kimærisk», men det er min oppfatning at nydanningen uttrykker mer direkte hva det er snakk om. (Referansen til gresk mytologi er ikke essensiell.)